Marțial și împărații

Alexandra CIOCÂRLIE

Institutul de Istorie și Teorie literară "G. Călinescu", București
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory, Bucharest
Personal e-mail: aciocarlie@gmail.com

Martial and the Emperors

Abstract: Martial dedicated many epigrams to the four successive emperors of Rome with whom he had been contemporary: Titus, Domitian, Nerva and Trajan. In all the poet's volumes, his epigrams were similar with respect of their underlying strategy even if they were praising a different sovereign. Each time the poet depicted the current emperor as a perfect ruler, endowed with the most noble virtues and in total contrast with the previous monarch who was loaded with vices. During the reign of Nerva, while recurring to his usual tactics of praising the current leader and attacking the previous one, Martial arrived in the position of posthumously denigrating Domitian whom he had adulated many years before.
Keywords: Martial, epigrams, Domitian, Nerva, encomiastic poems.

Citation suggestion: Ciocârlie, Alexandra. "Marțial și împărații." *Transilvania*, no. 2 (2021): 54-59. https://doi.org/10.51391/trva.2021.02.06.

Contemporan al Flavienilor și al primilor Antonini, Marțial a închinat destule epigrame celor patru împărați succesivi ai Romei: Titus (79-81), Domițian (81-96), Nerva (96-98) și Traian (98-117). Chiar dacă numele se schimbă, mecanismul este similar în toate volumele poetului. De fiecare dată, el îl înfățișează pe suveranul actual drept conducător exemplar dăruit cu cele mai alese virtuți prin contrast cu un tiran dinaintea lui împovărat de vicii.

În primul său grupaj de versuri, *Spectacolele* consacrate inaugurării amfiteatrului flavian în 80, autorul îl contrapune pe chibzuitul Titus lui Nero, despotul prin excelență. Alăturarea este facilitată de poziția edificiului în cauză. Viitorul Colosseum a fost început de Vespasian și desăvârșit de Titus pe un teren din apropierea extravagantei *Domus aurea*, reședința lui Nero, statuia uriașă a acestuia fiind mutată pe *Via sacra* după înlocuirea capului său cu cel al lui Helios. Poetul se referă la suprapunerea edilitară ca temei al antitezei morale dintre un autocrat și un bun cârmaci al Romei: „În locul unde colosul cu raze contemplă aștri [...] strălucea palatul odios al unui sălbatic dictator". Amfiteatrul își ridică masa impozantă pe amplasamentul iazului lui Nero, iar locul desfătării solitare a unui tiran devine unul al spectacolelor publice: „Roma a fost redată sieși și, sub guvernarea ta, Cezarule, poporul se bucură de ceea ce odinioară îl fermeca doar pe stăpânul său" (II). Rivalitatea dintre dinastii este scoasă în evidență cu prilejul descrierii unei lupte navale patronate de Titus. După Marțial, reprezentația e mult superioară celor oferite de Augustus într-un bazin săpat din inițiativa lui sau de Claudius pe lacul Fucinus[1]: „Ce lucru neînsemnat față de ceea ce a făcut împăratul nostru". Grandoarea scenei prezente sugerează preeminența celui de-al doilea șef de stat din familia Flavia asupra Iulio-Claudienilor și mai cu seamă asupra lui Nero, etalonul infamiei: „Să nu se mai vorbească despre lacul Fucinus sau de iazul sinistrului Nero: secolele viitoare nu vor cunoaște decât această naumachie de acum" (XXVIII).

Generozitatea și măreția lui Titus sunt puse în lumină prin desele referiri la splendoarea jocurilor desfășurate

în amfiteatrul care întrece minunile lumii, templul Dianei din Efes și mausoleul înălțat de Artemisia drept mormânt pentru soțul ei, regele Cariei: „Orice operă omenească cedează în fața amfiteatrului Cezarului: faima nu o va mai slăvi decât pe aceasta în locul tuturor celorlalte" (I). Într-o epocă sângeroasă în care tigrii ajung să sfâșie leii împrumutând sălbăticia oamenilor (XVIII), Titus se remarcă prin clemență și blândețe. Arătând o „ingenioasă bunătate a unui prinț invincibil" când îi cheamă pe ambii combatanți din arenă revendicați de câte o parte a spectatorilor (XX), împăratul influențează conduita semenilor săi ca și pe cea a fiarelor: „Cum trebuie să fie purtările oamenilor sub un principe care determină firea animalelor sălbatice să se îmblânzească!" (X). Caracterul blajin nu echivalează însă cu slăbiciunea. Dimpotrivă, Titus își manifestă autoritatea asupra întregii lumi astfel că toate neamurile îi acceptă dominația: „Felurite sunt limbile acestor popoare; dar se armonizează între ele, Cezarule, când te proclamă adevăratul părinte al patriei" (III).

Jocurile oferite de suveran în amfiteatru pot fi socotite „sacre" prin asociere cu înaltul personaj (XXIV). Titus se bucură de protecția divină atât pe timp de pace cât și de război: „Nu doar că belicosul Marte este în serviciul tău, Cezarule, cu armele lui invincibile; dar și Venus este în serviciul tău" (VI). Animalele își dau seama de puterile lui supranaturale. Din proprie inițiativă, „fără a fi îndemnat de stăpân", elefantul „se prosternează" în fața împăratului „cu pietate, în maniera suplicanților", pentru că îl „recunoaște" drept „zeul nostru" („*nostrum sentit et ille deum*" – XVII); cerbul fugar „stă la picioarele Cezarului rugător, implorând grația" și nu e devorat de câini tocmai pentru că a fost în stare să simtă harul celui dintâi dintre romani, „puterea lui cu adevărat sacră" („*Numen habet Caesar: sacra est haec, sacra potestas*" – XXX). În prezentarea lui Marțial, natura acceptă suveranitatea principelui contaminându-se totodată de caracterul lui mărinimos. Chiar talazurile supuse lui Titus îi adoptă bunătatea ocrotindu-l pe Leandru într-o reprezentație nocturnă în amfiteatrul iluminat: „Valurile te-au cruțat, Leandru, nu te mai mira: ele erau ale Cezarului" (XXV). Virtuțile conducătorului ideal acționează asupra întregii lumi aflate sub dominația lui.

Suveranul invocat în cea mai mare parte a operei lui Marțial este Domițian. Sosit de tânăr la Roma de pe meleaguri hispanice, scriitorul se lasă atras de farmecele unei vieți tihnite mai mult decât de cariera anevoioasă recomandată de Quintilian (II, 90). Nedorind să practice o profesiune lucrativă care i-ar putea asigura independența financiară, el preferă să cultive prin creațiile lui personaje de rang mare spre a le obține sprijinul[2]. Dintre potențialii susținători, cel mai de seamă este, desigur, împăratul însuși. În câteva rânduri, Marțial îi adresează lui Domițian solicitări concrete: o concesiune de apă pentru proprietatea sa de la țară (IX, 18), *ius trium liberorum* (II, 91), câteva mii de sesterți (VI, 10). Drept răspuns, acesta îi acordă titlul onorific de *tribunus militum semestris* (III, 95), ratifică privilegiile triplei paternități conferite poetului inițial de Titus (III, 95; IX, 97), însă, după toate probabilitățile, nu îi pune la dispoziție și bani.

De cele mai multe ori, epigramistul îi închină versurile fără a aștepta o recompensă anume, doar cu nădejdea de a câștiga bunăvoința celui mai puternic om din Roma. Deși nu e sigur că Domițian ar fi interesat să-i citească opera, Marțial îi dedică mai multe culegeri: „Ție îți adresez acest volum, protector binecuvântat și salvator al statului. [...] Îndură-te să-l accepți: voi crede că l-ai citit și în mândria mea mă voi lăsa pradă unei credulități de gal" (V, 1). Important ar fi ca stihurile sale să ajungă sub ochii înaltului personaj, ceea ce explică rugămintea către bibliotecarul palatului de a i le pune la îndemână: „...tu care ai privilegiul să cunoști preocupările stăpânului de la nașterea lor [...], găsește undeva un loc pentru volumașele mele" (V, 5). Astfel, împăratul va putea să acorde atenție jucăușelor poezii chiar la întoarcerea sa victorioasă din campania militară în ținutul odrișilor: „Îți e îngăduit, Cezarule, să-mi asculți flecăreala și versurile mai ușuratice odată ce triumful însuși gustă glumele" (VII, 8). Grija constantă pentru problemele grave ale țării nu exclude delectarea cu frivolele „cărticele" ale autorului, „flecuștețe" pe care „Cezarul însuși, stăpânul nostru, sub povara atâtor sarcini, catadicsește să le răsfoiască de două-trei ori" (VI, 64). Multe din volumele lui Marțial încep ori sfârșesc prin invocarea augustei oblăduiri: II, 2; IV, 1; V, 1; VI, 2; VII, 1-2; VIII, prefața; VIII, 1-2; IX, 1; XIV, 1, respectiv II, 91; III, 95; VI, 87; VII, 99; VIII, 82; IX, 101; XIII, 127. Uneori, ambele poziții sunt rezervate acestui subiect, astfel de piese încadrând grupajul. De pildă, în prefața cărții a VIII-a, poetul se declară convins că epigramele se bucură de notorietate grație mărețului lor patron: „Toate cărțuliile mele care îți datorează, doamne, renumele, adică viața, se plasează sub protecția ta; și vor fi citite, cred, tocmai din acest motiv". Spre a preveni eventualele reticențe ale cârmuitorului, Marțial caută să-și camufleze veneratia cu un ton vesel din dorința de a nu-l obosi cu laude excesive: „Am încercat să introduc varietate amestecând câteva glume ca să nu aducă fiecare vers divinei tale modestii elogii care ar putea să te plictisească mai degrabă decât să îmi epuizeze admirația". În piesa inaugurală, autorul precizează însă că favoarea acordată de Domițian îi impune unele obligații de exprimare reținută și decentă: „Cartea mea, menită să pătrunzi în căminul încărcat de lauri al stăpânului nostru, învață să vorbești mai respectuos cu un limbaj pudic" (VIII, 1). În ultimele rânduri ale culegerii, Marțial se referă tot la ilustrul destinatar capabil să guste plăcerile literare și să-și îndeplinească în același timp obligațiile serioase de șef al statului: „Dacă îi prezentăm stăpânului nostru mici poeme este pentru că, știm, un zeu poate să se ocupe totodată de afaceri și de muze. [...] Fii îngăduitor, auguste prinț, față de poeții tăi: suntem dulcea ta glorie cum suntem și prima ta grijă și desfătarea ta" (VIII,

82). Scriitorul își așază în locuri de maximă vizibilitate plecăciunile către cel căruia îi aduce ofranda poetică.

Asemenea *Spectacolelor* adresate lui Titus, și epigramele scrise în timpul lui Domițian evidențiază meritele suveranului actual prin opoziție cu tarele despotului din dinastia precedentă. Cu toate că nu recurge la o confruntare directă prin includerea ambelor figuri într-o singură piesă, Marțial face referire la nevoia de a reconsidera imaginea lui Nero acoperit cu o faimă nemeritată de un „istoric mincinos care relatează în chip fals gloria" acestuia (III, 20). În fapt, cum bine știu contemporanii, prin mijlocirea comandantului gărzii pretoriene, „nerușinatul" Tigellinus (III, 20), el a comis numeroase omoruri fără a da înapoi nici măcar de la matricid. Înecul în mare al Cerelliei, înghițită de talazuri criminale, este asociat cu tentativa de ucidere a Agrippinei de către propriul fiu: „O astfel de nelegiuire, valurilor, i-ați refuzat odinioară lui Nero, în pofida ordinelor lui explicite" (IV, 63). Dintre fărădelegile săvârșite, Marțial acuză mai ales condamnarea la moarte a poetului Lucan: „Crudule Nero, nicio alta dintre victimele tale nu te-a făcut mai odios; cel puțin crima asta n-ar fi trebuit să-ți fie îngăduită" (VII, 21). Sălbăticia față de cei mai apropiați oameni reprezintă trăsătura definitorie a detestabilului personaj, crede epigramistul.

Spre deosebire de ferocele său precursor, Domițian s-ar evidenția printr-o inimă bună și generoasă reflectată în frumusețea figurii sale senine de o splendoare aproape supranaturală. La întoarcerea din expediția sarmatică, Cezarul „al cărui chip strălucea de maiestate divină" își face intrarea triumfală în Roma „înfrumusețat de praful războaielor" (VIII, 65). După cum sugerează statuia lui Hercule care preia trăsăturile pline de farmec ale lui Domițian, împăratul și eroul mitologic au în comun aura nemuririi: „Alcide [...] porți frumosul chip al Cezarului, zeitatea noastră" (IX, 65). Claudius Etruscus și tatăl său rechemat din exil îi poartă recunoștință magnanimului suveran care ar putea nimici pe oricine, asemenea zeului suprem, dar preferă să-și rețină forța distructivă: „...amândoi îți sunt îndatorați, cel mai slăvit dintre cârmuitori, căci ți-ai tras înapoi fulgerul lansat de mâna ta. [...] Dacă vreodată, Cezarule, atotputernicul stăpân al tunetului ți-ar împrumuta firea, mâna lui ar folosi rar toată energia fulgerului" (VI, 83). Natura îngăduitoare a lui Domițian se răsfrânge și asupra animalelor din preajmă, astfel că leul său renunță pe neașteptate să sfâșie iepurele prins în gheare: „Cum se poate ca un leu vorace să cruțe prada pe care a apucat-o? Dar leul acesta e al tău, se spune: așadar poate s-o facă" (I, 14). Blândețea milostivă a fiului lui Vespasian l-ar opune astfel cruzimii unui despot ca Nero, arată poetul.

Indulgența nu echivalează însă cu slăbiciunea și pasivitatea. Dornic să-i alcătuiască un portret impozant lui Domițian, Marțial pune în lumină în repetate rânduri calitățile lui războinice, reale ori presupuse, și reține principalele reușite militare slăvite de compatrioți: „Din nou Roma îți aclamă triumfurile glorioase și numele tău invincibil, Cezarule, face să vibreze ecourile cetății" (VII, 6). Epigramistul consemnează înfruntarea cu partizanii lui Vitellius (V, 5; IX, 101), expediția germanică din 70 (II, 2), luptele cu chattii din 83 (II, 2; IV, 3; XIV, 170), campaniile dacice din 86-90 (I, 22; V, 3), războiul cu sarmații din 92 (VII, 1; VII, 2; VII, 7; VII, 8; VII, 84; VIII, 8; VIII, 15; VIII, 21; IX, 31). Tabloul de ansamblu al succeselor împăratului este reconstituit în epigrama IX, 101: „...de trei ori a abătut coarnele perfide ale Istrului care scaldă ținutul sarmaților, de trei ori și-a scufundat calul plin de sudoare în zăpada Geției; după ce, în modestia lui, a refuzat de mai multe ori să conducă alaiul triumfului pe care îl meritau victoriile lui, a obținut un titlu glorios în lumea nordică". Prin faptele sale de arme, amintite cu insistență, Domițian capătă statura unui adevărat erou al Romei.

Pe de altă parte, poetul ridică în slăvi programul imperial de reformare morală a societății, incluzând repunerea în vigoare a legii Iulia împotriva adulterului inițiată de Augustus, măsură prin care „castitatea a fost oficial poftită să intre în locuințele noastre" (VI, 7; v. și VI, 2; VI, 45; VI, 91). Edictul lui Domițian de proscriere a castrării vine „în ajutorul generațiilor viitoare" din dorința ca ele „să se nască fără crimă" (VI, 2; v. și II, 60; IX, 5). La asanarea vieții publice contribuie și interzicerea prostituției infantile de către acest „principe, prieten al virtuții" spre care „se îndreaptă mulțumirile cetăților" (IX, 5; v. și IX, 7). Cenzura perpetuă a lui Domițian, acordată în 85, îi apare epigramistului drept reper al integrității romane: „O, cel mai mare dintre cenzori și prințul prinților, deși îți datora deja atâtea triumfuri, atâtea temple noi și altele restaurate, atâtea spectacole, atâția zei, atâtea orașe, Roma îți datorează încă și mai mult: faptul că a devenit castă" (VI, 4; v. și V, 23; VI, 91).

Marțial menționează și alte acțiuni legislative ale lui Domițian, de pildă restabilirea legii Roscia din 67 a. Chr. care atribuia primele paisprezece rânduri la teatru membrilor tagmei ecvestre: „Un edict al stăpânului și zeului nostru a reglementat mai precis locurile la teatru și mulțumită lui cavalerii și-au regăsit rangul la adăpost de promiscuitate" (V, 8; v. și V, 14; V, 23; V, 27; V, 41). Tot astfel, poetul se referă la inițiativele urbanistice de restaurare a templelor sau de sistematizare generală a Romei: „Ai făcut, Germanicus, să se lărgească străduțele noastre înguste și ceea ce altădată era doar o cărare a devenit un drum" (VII, 61). Alteori, el face aluzie la însușirile artistice ale suveranului care a scris un poem despre asedierea Capitoliului de către vitellieni: se adresează bibliotecarului Sextus drept „adorator al Minervei de pe Palatin", în stare să se bucure „îndeaproape de geniala inspirație a zeului" (V, 5). Din zona militară la cea estetică, Marțial reconstituie varietatea preocupărilor lui Domițian insistând de fiecare dată asupra meritelor sale remarcabile în domeniu. Trimiterile la evenimente ori decizii politice reale care i-au marcat domnia, jalonează o prezentare extravagant encomiastică a împăratului

omniprezent și atotputernic.

Recurgând la titlurile oficiale ale lui Domițian, poetul îl numește de cele mai multe ori Caesar, dar întrebuințează și apelativele Germanicus (V, 2; V, 3; V, 16; VII, 61; VIII, 4; VIII, 26; VIII, 39; VIII, 65; XIII, 4; XIV, 170), ori Augustus (IV, 27; V, 15; V, 65; VIII, 36; VIII, 44; VIII, 80; VIII, 82; IX, 19). Frecvente în epigrame sunt calificativele solemne „*parens orbis*" / „părinte al lumii" (VII, 7; IX, 5), „*pater ausonius*" / „părinte al Italiei" (IX, 7), „*princeps principum*" / „prinț al prinților" (VI, 4). Cu toate că Domițian a refuzat titlul de *dominus* / „stăpân" în 89, poetul îl folosește adesea (VIII, 1; VIII, 82; IX, 28; IX, 84; XIV, 53), cu varianta „*dominus terrarum*" / „stăpân al lumii" (I, 4; VII, 5; VIII, 2). Alteori, face uz de formula „*dominus et deus*" / „stăpân și zeu" care implică ideea de divinizare a suveranului, acceptată ca atare doar din secolul al III-lea (V, 8; VII, 34; VIII, 2). De fapt, astfel de desemnări apar în poezie cu mult înainte să intre în titulatura oficială. Să nu uităm, în poemele exilului în care căuta să obțină iertarea lui Augustus și revocarea pedepsei, Ovidiu îl asimila adesea pe principe unui zeu. Prosternarea în fața împăratului ca înaintea nemuritorilor constituie o marcă a literaturii aservite din toate timpurile.

Marțial vorbește adesea de legătura suveranului cu cei de sus. El are rude de rang divin și „a înălțat un templu sacrei sale familii" (IX, 93). Vespasian a cunoscut apoteoza prin mijlocirea urmașului „care a deschis cerurile ilustrului său tată" (XIV, 124), iar fratele Titus și nepoata Iulia sunt venerați tot datorită lui, încât se poate spera că „gloria casei flaviene va dura, eternă ca soarele, stelele și strălucirea romană" (IX, 1). Îndrăgit de nemuritori, Domițian urmează să fie admis printre ei după încheierea periplului pământesc, asemenea lui Hercule: „...pentru fapte atât de ilustre zeii i-au acordat devreme, augustule împărat, un loc în cer lui Hercule, dar pe tine te vor primi mai târziu" (V, 65). După victoria în ținutul Istrului, Ianus îi promite „stăpânului pământului și zeului globului nostru de patru ori vârsta bătrânului din Pylos", înțeleptul Nestor (VIII, 2). La începutul anului, „zeii înșiși îl celebrează în zi de sărbătoare" pe șeful statului (VIII, 4) și acceptă cu bucurie rugile romanilor care îi doresc conducătorului lor viață lungă la aniversare întrebându-se „ce urări ar fi excesive pentru un zeu atât de puternic" (IV, 1). Minerva se manifestă ca „Palas, ocrotitoarea Cezarului" (VIII, 1), omnipotentul Iupiter îi poartă de grijă la rândul lui: „...tatăl zeilor te-a luat sub protecția sa, Cezarule" (IX, 20; v. și VII, 60).

În viziunea lui Marțial, unii semizei îi sunt inferiori lui Domițian, de pildă Hercule a cărui statuie din templul de pe via Latina împrumută înfățișarea împăratului: „Odinioară Hercule era slăvit cu rugi și valuri de sânge, acum, ca zeu de rang mai mic, îl slăvește el pe un Hercule mai măreț" (IX, 64; v. și V, 65; IX, 65; IX, 101). După supunerea Indiei, chiar Bacchus, fiul lui Iupiter și al muritoarei Semele, apare cu un alai mai modest decât fruntașul Romei: „Arena ta depășește, Cezarule, triumfurile pe care le-a văzut Eritreea, ca și resursele și bogățiile zeului cuceritor: Bacchus se mulțumea cu doi tigri când își târa după car indienii captivi" (VIII, 26). Păzit de Fuscus, „gardianul unei persoane sacre, acel Marte al nostru în togă" (VI, 76), Domițian se înfățișează ca egal al zeului războiului. El e comparat adesea cu Iupiter (IV, 8; V, 6; VII, 60; VIII, 15; IX, 24; IX, 28; IX, 36; IX, 86; XIV, 1), invitația sa la masă fiind prețuită de poet mai mult decât una a zeului suprem: „Căutați pe cineva care preferă să fie oaspetele stăpânului tunetului, pe mine Iupiter al meu mă reține pe pământ" (IX, 91). Numit frecvent *deus* (IV, 1; V, 3; V, 8; VIII, 2; VIII, 8; IX, 93), suveranul primește calificativul *tonans*, atributul lui Iupiter (VII, 56; VII, 99).

Pentru Marțial, aniversarea lui Domițian e „mai sacră decât ziua vestită când Ida complice a văzut cum s-a născut Iupiter în peștera de pe muntele Dicte" (IV, 1). Emanând strălucire celestă (VIII, 65), el radiază asemenea stelelor: „Vino în sfârșit, Cezarule, chiar în timpul nopții. Aștrii pot sta în loc: de vreme ce sosești, lumina nu va lipsi poporului" (VIII, 21). Purtător al scutului Atenei (VII, 1; XIV, 179), este înarmat cu fulgerele lui Iupiter: „...pentru tine, Cezarule, lancea și pavăza au fost înlocuite prin fulger și egidă" (IX, 20). Deciziile lui de cârmuitor al Romei sunt inviolabile, de pildă „edictul sacru al stăpânului imperiului" interzicând formal adulterul (VI, 91). Platoșa care îi apără trupul prețuit de toți poate fi invidiată pentru această apropiere: „...vei avea dreptul să atingi pieptul sacru al zeului nostru și să te încălzești la căldura gândirii sale" (VII, 2). Destinație a epigramelor, reședința de pe „Palatinul venerabil unde strălucesc atâtea statui ale gloriosului nostru împărat" poartă însemne auguste (I, 70), căci arhitectul și-a dovedit respectul plin de religiozitate pentru comanditarul lucrării: „Ai cuprins cerul și stelele, Rabirius, cu spiritul tău pios, tu care ai construit cu o artă minunată palatul imperial pe colina lui Evandru" (VII, 56). Pregătite de Euphemus, hrana și băutura suveranului aduc cu ale zeilor, „ambrozia de pe masa imperială și nectarul celest" desfătându-l pe „bunul nostru Cezar" (IV, 8). În prezența sa, arena devine un loc prestigios de manifestare a atașamentului general pentru diriguitorul statului: „...în circul sacru aplauzele prelungite și vesele îți exprimă venerația noastră [...] Nicicând Roma nu a iubit în așa măsură un împărat, Cezarule, și dacă ar vrea să te iubească mai mult, n-ar fi în stare" (VIII, 11; v. și VIII, 56). Făptură providențială, acesta a readus Vârsta de Aur a păcii pe pământ, astfel că armele de odinioară își găsesc o întrebuințare domestică, secera luând locul spadei: „Pacea pe care împăratul o asigură lumii m-a curbat pentru munci liniștite. Servesc acum cultivatorului după ce am servit războinicului" (XIV, 34).

Animalele par să simtă puterea divină a lui Domițian, după cum intuiseră cândva și maiestatea lui Titus. Leii de la Curte se lasă înduioșați de victimele lor cărora le îngăduie să zburde nevătămate: „...prada lor firească îi imploră pe leii Cezarului și un iepure se joacă la adăpost în gâtlejul lor monstruos" (I, 6). Gâsca închinată lui Marte spre a asigura victoria suveranului asupra sarmaților se

avântă „din proprie inițiativă" și chiar „cu bucurie" spre locul sacrificiului (IX, 31). Papagalul se înclină înaintea sa chemându-l pe nume după ce a învățat singur să spună „salutare, Cezarule" (XIV, 73). Apropierea lui Domițian e sesizată și de „peștii sacri care își cunosc stăpânul și mângâie mâna cea mai puternică din lume" (IV, 30). Natura produce și alte minuni de dragul său, de pildă îngăduie rozelor să înflorească în anotimpul rece: „Cezarule, iarna îți dă cununi grăbite. Trandafirul aparține odinioară primăverii, acum a devenit al tău" (XIII, 127, v. și VI, 80). În interpretarea poetului curtean, sacralitatea cârmuitorului reverberează în întregul univers.

Ulterior, în vremea Antoninilor, Marțial susține că elogiile sale fără măsură aduse lui Domițian, asemănătoare temenelelor făcute de supușii monarhilor orientali, n-ar fi fost sincere, ci silite: „În van, lingușiri, veniți la mine, triste creaturi cu buzele voastre impudice: nu mai trebuie să numesc pe nimeni stăpân și zeu. Nu mai e loc pentru voi în cetatea noastră: fugiți la parții purtători de turban și ignobile, umile, rugătoare, duceți-vă să sărutați sandalele regilor în haine bălțate". Formula *dominus et deus*, atât de des folosită de poet, apare ca exemplu de flatare nerușinată, inacceptabilă în noul regim. Opoziția între buna cârmuire actuală și cea despotică de altădată este tranșantă, ceea ce impune și o modificare de comportament public: „Nu mai există aici un stăpân ci un imperator, un senator drept între toți, grație căruia a fost readus din sălașul Stixului adevărul simplu nepomădat. Sub principele acesta, dacă ai minte, ferește-te, Roma, să vorbești limbajul de odinioară" (X, 72). Expresia servilă practicată anterior de cei dornici să obțină favorurile împăratului e inadmisibilă astăzi, declară poetul care își renegă astfel propria atitudine.

De fapt, în timpul lui Nerva, Marțial întrebuințează tactica lui obișnuită de a-l măguli pe suveranul prezent prin atacarea celui de dinaintea sa. Îl ia în râs pe Domițian pentru favorizarea fățișă a unor competitori la cursele de care: „Destul de des, după moartea lui Nero al nostru, vizitiul verde câștigă și învingător, primește numeroase recompense. Du-te, Invidie palidă, și spune acum că ai cedat puterii lui Nero: cu siguranță nu Nero a învins ci vizitiul verde" (XI, 33). Notabilă în acest caz este identificarea împăratului defunct cu tiranul exemplar, procedeu folosit și de Iuvenal care îl numește pe ultimul dintre Flavii „Nero cel chel" (IV, 38). Descris nu demult ca principele desăvârșit prin contrast cu autocratul Nero, Domițian devine el însuși etalon al despotismului asimilat aceluiași odios personaj. Altă dată, Marțial blamează imoralitatea lui Domițian opusă firii oneste a lui Nerva susținând că în timpul domniei acestuia o femeie dornică să-i ascundă partenerului legitim o întâlnire cu iubitul n-ar mai putea pretexta, ca pe vremuri, că ar fi fost chemată la palat, loc al orgiilor: „Nu-i vei mai spune soțului naiv, Paula, de câte ori vrei să te duci la amant: «Cezarul m-a invitat să-l văd dimineața la Alba». [...] Îți e îngăduit să fii o Penelopă sub guvernarea lui Nerva" (XI, 7). În altă împrejurare, insinuează că scriitorii s-ar fi temut de gelozia lui Domițian, cu ambiții de literat, și afirmă că abia sub Nerva „lumea se poate bucura fără rezerve de întregul Helicon" (XII, 5). Mai mult, acuză explicit regimul apus de teroare lăudându-l pe Terentius Priscus, care a fost generos cu el în pofida riscului de a trezi suspiciunile fostului împărat: „Sub un principe crud și în timpuri blestemate ai avut curajul să fii bun" (XII, 3). Marțial nu ezită să-l denigreze postum pe cel care a reprezentat ani de-a rândul obiectul adulațiilor sale.

Destinatar al unui volum selectiv din epigramele cărților a X-a și a XI-a transmis prin mijlocirea lui Parthenius (XII, 4; XII, 11), Nerva e desemnat drept Caesar (XI, 5; XII, 4) și Augustus. Asimilarea cu fondatorul imperiului îi oferă poetului prilejul de a-și exprima, mai mult sau mai puțin serios, regretul pentru absența unui protector al artelor care să-l impulsioneze să scrie chiar versuri epice: „Ce lupte aș fi putut celebra din trompeta Pieridelor dacă, după ce zeii binevoitori l-au dat pe Augustus universului, ți-ar fi dat, Roma, și un Mecena" (XI, 3)[3]. Oricum, înainte de a ajunge în fruntea Romei, Nerva era apreciat de Marțial pentru seninătatea și lipsa de îngâmfare precum și pentru înzestrarea poetică a acestui „Tibul al epocii noastre": „Pe cât iubește tăcerea liniștitul Nerva tot atâta elocvență are, dar modestia îi reține forțele și talentul" (VIII, 70). Mai târziu, la preluarea puterii, firea lui blajină constituie o șansă reală pentru țară, crede epigramistul: „...la curtea Ausoniei a ajuns din fericire cel mai blând dintre principi" (XII, 5). Grija sa de a păstra cu strictețe legalitatea îl ridică la înălțimea celui mai bun dintre regii Romei și a marilor eroi ai republicii: „Respectul tău, Cezarule, pentru dreptate și justiție îl egalează pe cel care îl anima pe Numai. [...] Dacă strămoșii noștri cu nume slăvite vor reveni vreodată pe pământ [...] vei primi omagiile invincibilului Camillus" (XI, 5). După încheierea unei epoci sumbre de tiranie, marile virtuți reapar în Urbe odată cu ascensiunea lui Nerva căruia autorul îi dorește o viață cât mai lungă: „Dreapta Loialitate, Clemența surâzătoare, Autoritatea prudentă revin în sfârșit: Teroarea a fugit departe. Popoarele și rasele tale, Romă pioasă, roagă cerul: fie să ai întotdeauna un astfel de conducător și să-l păstrezi pe acesta multă vreme" (XII, 5). În favoarea principelui model pentru cei din adunarea senatorială, epigramistul invocă protecția larilor, a triadei capitoline, ca și a lui Ianus care a dus pentru a treia oară numele lui Nerva pe lista consulară: „...voi toți, ocrotiți-l pe conducătorul nostru, ocrotiți senatul, fie ca acesta să trăiască după moravurile împăratului, iar împăratul după ale sale proprii" (XI, 4). E drept, compromis prin panegiricele pentru Domițian, Marțial ezită să folosească aceleași lingușiri deșănțate și față de succesorul acestuia pe care nu îl mai califică drept zeu. Dincolo de astfel de precauții terminologice, mecanismul omagial este însă similar.

După instalarea lui Traian la conducerea statului, Marțial îl cinstește în versuri și pe noul suveran.

Consideră că a face parte dintr-o delegație care îi aduce acestuia salutul Romei este un adevărat noroc: „Fericiți aceia cărora sorții le-au dat să-l contemple pe cârmuitorul nostru în plină lumină a soarelui și a stelelor nordului" (X, 6). Adresându-i Rinului urarea să nu înghețe niciodată, îi cere în schimb, prin vocea Tibrului, permisiunea de a-l revedea acasă pe împăratul aflat mereu în campanii: „...redă-l pe Traian popoarelor și capitalei sale" (X, 7). Însușirile războinice sunt temeiul faimei celui care va da imperiului extinderea sa maximă. Văzând „într-un atât de eminent căpitan un soldat întreprinzător, tânăr și marțial", poetul imaginează cum Roma, „mândră de a avea un asemenea comandant", atrage asupra lui atenția fruntașilor celorlalte popoare: „...nobilime a parților, prinți ai serilor, traci, sarmați, geți și bretoni pot să vă arăt un adevărat Cezar" (XII, 8). Pe de altă parte, Marțial îi elogiază bunătatea și purtarea exemplară preluată de guvernatorul Iberiei pus în funcție prin decizie imperială: „...cel mai blând dintre Cezari [...], îți mulțumim cu vioiciune pentru o binefacere atât de mare: ți-ai trimis moravurile în țara noastră" (XII, 9). Cu altă ocazie, el invocă favoarea divină asupra celui aflat în fruntea Cetății ca răsplată pentru însușirile sale de bun legiuitor, la fel de atent să păstreze drepturile patronilor ca și pe cele ale clienților: „Zeii să-ți dea, împăratule Traian, tot ce meriți și să-ți ofere pe vecie ce ți-au acordat! Tu care redai drepturile patronului despuiat pe nedrept [...] ești demn să poți asigura și securitatea clientului" (X, 34). La un moment dat, epigramistul îl măgulește pe bufonul lui Traian, Capitolinus, pe care îl consideră mai spiritual decât măscăriciul Gabba „fericit de patronajul împăratului său", Augustus (X, 101). Inedita asociere a celor doi principi buni ai Romei ne îngăduie să amintim și o diferență majoră între ei: unul îi încuraja asiduu pe artiștii pe care dorea să-i câștige de partea sa, celălalt se preocupă mult mai mult de isprăvile militare decât de creațiile spiritului. De altfel, la doar câteva luni de la sosirea la putere a lui Traian, Marțial părăsește Roma după 34 de ani de ședere acolo întorcându-se pentru totdeauna în Hispania natală unde nu se mai poate bucura de biblioteci, de teatre sau de un public ales (XII, prefața). Dispus sau nu să-i acorde sprijin, împăratul primește, asemenea tuturor precursorilor săi, omagiile acestui profesionist al adulației.

După cum declară în mai multe rânduri, Marțial își propune să scrie versuri cu savoarea existenței reale. Atras de spectacolul cotidian iar nu de plăsmuirile imaginației, el își îndeamnă cititorul să parcurgă „cartea aceasta, despre care viața poate spune: «e a mea»": „Aici nu vei găsi nici centauri, nici gorgone, nici harpii: în pagina mea se simte omul" (X, 4). Tot astfel, poetul dăruit cu mai mult talent decât caracter imaginează un dialog cu Thalia în care muza comediei îi dă sfatul să nu abandoneze genul sprințar și vesel care i se potrivește pentru solemnitatea tragică: „...asezonează-ți cu sare romană cărticelele agreabile; viața să-și recunoască și să-și regăsească la lectură obiceiurile" (VIII, 3). Pe cât de vioaie, variate și pline de culoare sunt majoritatea epigramelor lui Marțial, pe atât de artificiale, emfatice și repetitive rămân piesele servile în cinstea celor patru împărați sub care a trăit.

Note:

1. v. Tacit, *Anale*, XII, 56.
2. După eșecul conspirației lui Piso și prăbușirea Annaeilor, protectorii firești ai unui conațional iberic, epigramistul venit la Roma în 64 apelează la mărinimia altor oameni de vază cărora le trimite versuri: consulul L. Arruntius Stella (I, 7), senatorul L. Stertinius Avitus (IX, prefața), bogătașul Faustinus (I, 25; III, 2; III, 47; III, 58; IV; 10, IV, 57 ș.a.), consulul T. Catius Fronto (I 55), influentul avocat M. Aquilius Regulus (I 12, I 111, VI 64), aristocratul Pliniu cel Tânăr (X, 20). Fără a beneficia de favorurile vreunui Mecena al epocii, Marțial s-a bucurat de un anume confort material: avea sclavi (VIII, 67), un secretar (I, 101), o locuință personală la Roma (V, 22; IX, 18; X, 58), o fermă lângă Nomentum (I, 105; X, 92).
3. Mai demult, când L. Iulius îi reproșa că nu începe o lucrare importantă, Marțial cerea să i se asigure condițiile oferite de Mecena protejaților săi pentru a scrie opere demne de marii poeți clasici, atrăgând atenția că și taurii refuză să trudească pe teren steril: „Dăruiește-mi o existență plăcută, dar ca aceea pe care odinioară Mecena o făurise pentru Horațiu și Vergiliu al său. Voi încerca atunci să plămădesc o operă menită să traverseze secolele și să-mi smulg numele din flăcările rugului" (I, 107). În absența unei recompense, calculatul poet nu pare dispus să se angajeze în efortul creator.

Bibliography:

Bardon, Henri. *Les Empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien* [*The Emperors and the Latin literature from August to Hadrian*]. Paris: Les Belles Lettres, 1940.

Boissier, Gaston. *L'opposition sous les Césars* [*The opposition under the Caesars*]. Paris: Librairie Hachette, 1875

Martin, René, Gaillard, Jacques. *Les Genres littéraires à Rome* [*The literary genres at Rome*]. Paris: Nathan, 1990.

Persius, Iuvenal, Marțial. *Satire și epigrame* [*Satires and epigrams*]. Bucharest: Editura pentru literatură, 1967.

Sullivan, John Patrick. *Martial: the Unspected Classic. A Literary and Historical Study*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Wolff, Etienne. *Martial ou l'apogée de l'épigramme* [*Martial or the apogee of the epigram*]. Rennes: Presses universitaires, 2008.